

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

ผู้วิจัย เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างรามายณะของวาลมิกิและรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมอินเดีย ไว้ในวิทยานิพนธ์ตอนหนึ่งว่า

ประเทศไทยกับประเทศอินเดีย มีความสัมพันธ์กันทางด้านวัฒนธรรมมาแต่โบราณกาล ทั้งในด้านศาสนา ขนบประเพณี ภาษาและวรรณคดี อิทธิพลทางวัฒนธรรมที่เราได้รับมานั้น มีทั้งที่ได้รับจากอินเดียโดยตรง และที่ได้รับมาโดยทางอ้อม คือผ่านประเทศอื่น เช่น ขอม มอญ ชวา มลายูมาก่อน สิ่งที่ตกทอดมาถึงเราย่อมถูกเปลี่ยนแปลงให้แตกต่างไปจากเดิมบาง ทั้งนี้เพราะอำนาจของวัฒนธรรม ลักษณะของสังคม ค่านิยม และเอกลักษณ์ของชาตินั้น ๆ^๑

ในบรรดาวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ที่ไทยเราได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีอินเดียนั้น เรื่องครุฑและนาคได้เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องอยู่เป็นอันมาก และยังคงมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมไทยในด้านต่าง ๆ อีกด้วย ที่เห็นได้ชัดแจ่มก็คือ พระเจ้าแผ่นดินไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ทรงใช้พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์เป็นตราประจำตำแหน่งพระเจ้าแผ่นดิน รัชกาลพระครุฑพ่าห์ใช้ในกองทัพที่พระเจ้าแผ่นดินยกไปเอง ยังมีข้อความปรากฏอยู่ในวรรณคดีเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย ตอนสมเด็จพระนเรศวรเสด็จกรีธาทัพไปตั้งค่ายที่หนองสาหร่าย มีคำบรรยายว่า "ธกัให้อาครพยุหุยุทธ์ บ่ายกบี่ธูษฝ่ายขวา โบกครุฑพ่าห์ฝ่ายซ้าย"^๒ กับตอนที่

^๑ สมพร สิงห์โต, "ความสัมพันธ์ระหว่างรามายณะของวาลมิกิและรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๑), หน้า ๑.

^๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ตะเลงพ่าย (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๓), หน้า ๑๕.

สมเด็จพระนเรศวรทรงเคลื่อนทัพหลวงเพื่อไปรบกับพระมหาอุปราชา ก็มีคำบรรยายไว้ว่า
 ดังนี้ "บัดนี้คุณบาลพิตร กนิษฐราชาธิราช เสด็จเสด็จอาสาอินโอรยา เจ้าพระยาปราบไตร-
 จักร เป็นอัครยานธรรยง . . . โดยชัตติยโยคพิชัยยุทธ ราชภู่รัฐทักษิณา พระครุฑพ่าห์
 หนซ้าย"^๑ ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงปัจจุบันใช้ตราครุฑ
 เป็นตราราชการของไทย และภาพครุฑจันนาคยัง เป็นภาพบันดาลใจของศิลปินไทยมาแต่
 โบราณจนถึงปัจจุบันนี้ไว้ทุก แกะสลัก และปั้นรูปนี้ประดับตามที่ต่าง ๆ สมเด็จพระเจ้า-
 บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม
 พระยาคำรงราชานุภาพ ได้ทรงแสดงข้อคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้ไว้หลายตอน อาทิ
 ตอนที่เกี่ยวกับตราพระครุฑพ่าห์ซึ่งเป็นตราที่ใช้สืบมาจนถึงปัจจุบันนี้นั้น ตราพระครุฑพ่าห์เดิม
 ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีองค์พระนารายณ์และภาพครุฑจันนาคอยู่ด้วย เมื่อเจ้าฟ้ากรมพระ-
 ยานริศรฯ รับพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรง
 เขียนตราพระครุฑพ่าห์ขึ้นใหม่เพื่อใช้เป็นตราประทับพระปรมาภิไธย พระองค์ท่านได้ตัดรูป
 พระนารายณ์ออกเสียเพื่อให้สอดคล้องกับพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ
 และยังได้ตัดภาพนาคออกด้วย เพราะทรงพระดำริเห็นว่า "นาคที่ครุฑจันนั้น . . . เป็น
 อาหารครุฑเท่านั้น คุณะกลามเต็มที จะไปไหนนาคก็ต้องหัวของกินไปด้วย"^๒

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงให้ข้อคิดเห็นว่า
 พระเจ้าแผ่นดินสมัยอยุธยาที่มีพระนามว่า "พระรามาธิบดี" เพราะเทียบกับ พระนารายณ์-
 รามาวตารครองกรุงอโยธยามาแต่ก่อน^๓ และเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรฯ ก็ได้ทรงแสดงคดี

^๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ตะเลงพ่าย, หน้า ๑๑๑.

^๒ ส.วร. (จมนัสริวัจรัตน), "พระครุฑพ่าห์," สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตย
สถาน ๕ (๒๕๐๕-๒๕๐๖) : ๒๖๕๑.

^๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระ
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ตำนานสมเด็จพระ ภาค ๕ (พระนคร :
 สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘๐.

เกี่ยวกับการใช้พระราชลัญจกรครุฑพ่าห์ของพระเจ้าแผ่นดินไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาว่า "พระราชลัญจกรครุฑพ่าห์นั้นจะต้อง เป็นสำหรับพระรามาธิบดี"^๑ และศรีสิ้นยันไว้อีกตอนหนึ่งว่า "ตราไอยราพตน่าจะสำหรับตำแหน่งพระอินทราชา นอกหน้านั้นก็เห็นยาก เว้นแต่ตราพระครุฑพ่าห์สำหรับพระรามาธิบดีแน่"^๒

กรมพระยาตำรา ๗ ทรงแสดงข้อคิดเห็นเกี่ยวกับลายพระราชลัญจกรครุฑพ่าห์ไว้ดังนี้

มูลของลายพระราชลัญจกรยุคแรก กุจะไต่ตำรามาแต่เมืองเขมรแต่โบราณ ซึ่งเอาคำสุณาเป็นเครื่องหมาย ตรามหาอุณาโลมหมายว่า ตราของพระทิวะ ตราพระครุฑพ่าห์ หมายถึง ตราของพระนารายณ์ ตราไอยราพต หมายถึง ตราของพระอินทร ตรามหาอุณาโลม พระเจ้าแผ่นดินขอมซึ่งทรงถือคำสุณาพราหมณ์ตามลัทธิเวศใช้เป็นพระราชลัญจกร ตราพระครุฑพ่าห์สำหรับพระเจ้าแผ่นดินขอมซึ่งทรงถือคำสุณาพราหมณ์ลัทธิวิษณุเวศ^๓

พระคำรัสข้างต้นชี้ให้เห็นว่า การใช้พระราชลัญจกรครุฑพ่าห์ เป็นตราประจำตำแหน่งพระเจ้าแผ่นดินไทยสมัยอยุธยา นั้น ได้รับอิทธิพลด้านคำสุณาพราหมณ์ในกายโฆณฑพ (โฆณฑว) ของอินเดียโดยทางอ้อมคือผ่านจากประเทศเขมรมาก่อน

นอกจากนี้ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศร ๗ ทรงประทานความเห็นเกี่ยวกับธงกบฏชูและธงพระครุฑพ่าห์ไว้ว่า "เห็นรูปฉลักรื่องรามเกียรติ์ที่พระนครวัด ธงรูปลิงมีมากหลายใช้ประจำตัวพวกนายทัพถึงทั้งปวง ส่วนองค์พระรามใช้ธงเป็นรูปครุฑ"^๔

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจราชานุภาพ, สำส่นสมเด็จ ภาค ๕, หน้า ๒๑๑.

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจราชานุภาพ, สำส่นสมเด็จ (พระนคร : องค์การค้ำกูร์สภา, ๒๕๐๕), ๑๕ : ๒๓๒.

^๓ เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๖๔-๒๖๕.

^๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจราชานุภาพ, สำส่นสมเด็จ, ๑๕ : ๑๑๒.

กรมพระยาคำรง ฯ ทรงมีความเห็นพ้องกันกับเจ้าฟ้ากรมพระยานริศร ฯ ดัง
พระองค์มีลายพระหัตถ์ตอนหนึ่งว่า

ธงกระบี่ธนูและครุฑพ่าห์นั้น เมื่อหม่อมฉันไปนครวัดก็ได้สังเกตเห็นนำพลคนอื่น ๆ เป็น
แต่รูปกระบี่ เฉพาะแต่นำกระบี่ขวานหลวงจึงเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ . . . ที่ทรง
พระคำริว่าไทยเราเอามาใช้พระครุฑพ่าห์นำกระบี่ขวานหลวง กระบี่นำกระบี่ขวาน
หน้าเห็นว่าถูกแล้ว เพราะมีคติที่ถือพระนารายณ์ทรงครุฑเป็นตราขวานหลวง พระลักษณะ
ทรงหนุมานเป็นตราขวานหน้าประกอบเป็นหลักฐานอยู่^๑

ทั้งยังได้ทรงอ้างหลักฐานทางโบราณคดีเพิ่มเติมว่า "ตามหลักฐานทางโบราณคดี
ที่ปรากฏอยู่ เช่น ที่นครวัด ลายจำหลักกระบวนเทพยุทธามีรูปครุฑพ่าห์ มีแต่กระบวนนำ
พระองค์พระเจ้าแผ่นดิน กระบวนนำแม่ทัพอื่นมีแต่รูปกระบี่ แบบเดิมเป็นดังนี้ ชวนให้เห็นว่า
แต่เดิมไทยก็จะเอาอย่างมาใช้เช่นนั้น"^๒ ทั้งยังทรงสันนิษฐานต่อไปอีกว่า "ครั้นภายหลัง
เอามารวมนำเสด็จพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองอย่าง เป็นคู่กัน เป็นมูลของธงกระบี่ธนูครุฑพ่าห์"^๓

จากพระคำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอทั้งสองพระองค์ข้างต้นนี้ แสดงให้
เห็นว่า ไทยเรารับราชประเพณีการใช้ธงพระครุฑพ่าห์ เป็นธงนำเสด็จมาจากคติการใช้
ธงพระครุฑพ่าห์นำเสด็จพระนารายณ์ตามคติของศาสนาพราหมณ์

นอกจากจะทรงแสดงพระเมตตาและข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับตราและธงพระครุฑพ่าห์ดัง
กล่าวนี้อแล้ว เจ้าฟ้ากรมพระยานริศร ฯ ยังได้ทรงแสดงพระเมตตาเกี่ยวกับศิลปกรรมภาพครุฑ
ประวัติครุฑ และความสัมพันธ์ของครุฑกับนาคไว้อย่างน่าสนใจยิ่ง อาทิเมื่อพระคำริว่า

ครุฑนั้นก็ประหลาด ในทางสันสกฤตเป็นชื่อจำเพาะตัวเดียว แต่ในทางบาลีเป็นชื่อสัตว์
ชนิดหนึ่งซึ่งมีอยู่มากมาย . . . ครุฑนั้นล้นกวีที่ว่าไว้มากก็เป็นนาค แต่แล้วล้นกวีที่ว่า

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, สำเนาสมเด็จ, ๑๔ : ๑๒๑.

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, สำเนาสมเด็จ, ๑๔ : ๓๑๒.

^๓ เล่มเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ต่อ ๆ ไป เอาภริยาคนใสมากขึ้น รูปก็ต้องกลายเป็นครึ่งนกครึ่งคนไป ไม่เช่นนั้นก็ทำ
ภริยาอย่างใดไม่ได้

ในค่านประวัติครุฑและนาค ตลอดจนศิลปกรรมภาพครุฑก็ทรงมีพระดำรัสไว้ว่า

รูปครุฑนั้นบรรดาเมืองใกล้เคียงกับเราที่รู้จักครุฑยอมทำเป็นรูปคนปนนกกันทั้งนั้น แม้
ในเมืองเรา ก็ทำรูปกันเป็นหลายอย่างไม่อยู่ที่ คงแล้วแต่จะเหมาะด้วยความประสงค์
อันมีอย่างใด แต่คงเป็นรูปคนปนนกทั้งนั้น นิทานเดิมมีว่า พระกัศยปมหาพรหมมีชายา
สององค์ ชื่อนางกุฑุกับนางวินตา นางกุฑุไซพันโบเป็นนาคพันตัว นางวินตาออก
ไซสองโบแต่ยังไม่แตกเป็นตัว . . . เหตุด้วยนางวินตาริษยานางกุฑุ จึงขอพระ-
กัศยปให้ลูกของตนกินลูกของนางกุฑุ พระกัศยปก็ให้พรอนุญาตตามเคย ครุฑจึงกินนาค^๒

วรรณคดีไทยหลายเรื่อง พรรณนาภาพครุฑจับนาคไว้อย่างงดงาม อาทิ ใน
ปฐมโอวาทคำฉันท์ของพระมหานาค วัดท่าทราย มีคำบรรยายว่า

พางพื้นที่ฐานบัทม์

เป็นครุฑอัคราผาย

กรกุ่มสุกรีกราย

จะกระหยับแผยอบิน^๓

ในนิราศพระบาทของสุนทรภู่ ก็มีคำพรรณนาจิตรกรรมครุฑจับนาคไว้อย่างวิจิตรว่า

พื้นผนังหลังบัวที่ฐานบัทม์

เป็นครุฑหยัดยืนเหยียบบงชกชย่ำ

หยิบขมมกุมวาสกรีกำ

กินนรรำรายเทพระนมกร^๔

กับอีกตอนหนึ่งว่า

บานทวารลานแลลวนลายมุก

นำสนุกในกระหนกคูกศผัน

เป็นนาคครุฑชุกเหนียวในเครือวัลย์

รูปยักษ์ยืนยืนกอดตะบองกุม^๕

^๑ สัมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสัมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำส่นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำส่นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำส่นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๐ : ๑๖๑-๑๖๘.

^๒ เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๘๑-๑๘๘.

^๓ พระมหานาค, ปฐมโอวาทคำฉันท์ (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๓), หน้า ๒๓.

^๔ ประชุมนิราศสุนทรภู่ (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๘๑.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ในบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องสังข์ทองของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ก็พรรณนาลายครุฑจับนาคที่รทรางของพระอินทร์ไว้ว่า

แกลงอนอ่อนสลวยช่วยชด

เครื่องชดช้อยบัลลังก์ลอย

รายรูปสิ่งห้อยห้อยคั่น

สุบรรณจับนาคหัว เคียงห้อย^๑

เรื่องครุฑและนาคที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับสังคมไทยและวัฒนธรรมไทย ในด้านต่าง ๆ อยู่มาคงกล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนี้ ล้วนเป็นที่มาของปัญหาที่ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจอย่างยิ่งในอันที่จะศึกษาค้นคว้า เรื่องครุฑและนาคจากแหล่งที่มาดั้งเดิม คือ จากวรรณคดีสันสกฤตและบาลี

วัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของครุฑ และนาค ตามที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี เป็นการรวบรวมเรื่องราวของครุฑและนาคในแง่ต่าง ๆ ตามความเชื่อถือของชาวอินเดีย ทั้งนี้เพราะเรื่องครุฑและนาคของอินเดีย เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมไทยในด้านต่าง ๆ อยู่มา การศึกษาเรื่องครุฑและนาคในวรรณคดีสันสกฤตและบาลีเป็นการขยายความรู้ทางวัฒนธรรมของอินเดียให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และช่วยขยายความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมไทยส่วนหนึ่ง ทั้งยังช่วยส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในสัมพันธภาพระหว่างวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมอินเดียให้กว้างขวางยิ่งขึ้นอีกด้วย

ในการวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยมุ่งจะศึกษาเกี่ยวกับประวัติ และความเป็นมาของครุฑและนาคในแง่ต่าง ๆ กล่าวคือ กำเนิด ที่อยู่ บทบาท และลักษณะที่นำไปสู่ความสัมพันธ์ต่อกัน โดยอาศัยหลักฐานและข้อมูลจากวรรณคดีสันสกฤต ได้แก่ วรรณคดียุคมहाกาพย์ และปุราณะเป็นต้นมา ส่วนวรรณคดีบาลีได้อาศัยหลักฐานจากพระไตรปิฎก อฎฐกถาต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาตกกัฎฐกถา

^๑ ประชุมบทละครดึกดำบรรพ์ฉบับบริบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๔; พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางอาจวิชาวาสรร (ถ้ำทอง ชัยปาลี), ๒๕๐๒, หน้า ๑๔.

ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัยนี้

เนื่องจากการวิจัยนี้ เป็นการรวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของครุฑและนาครในแง่ต่าง ๆ อันนำไปสู่ความสัมพันธ์ต่อกัน จากหลักฐานต่าง ๆ ทั้งที่เป็นภาษาสันสกฤต บาลี ไทยและภาษาอังกฤษ ทำให้ได้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างครุฑและนาครตามคติอินเดีย อันเป็นการขยายความรู้ทางวัฒนธรรมอินเดียให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

อนึ่ง วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ นับเป็นเอกสารประกอบการศึกษาวรรณคดีของไทยได้เล่มหนึ่ง เพราะวรรณคดีไทยหลายเรื่องได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีอินเดีย การศึกษาเรื่องครุฑและนาครในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้ความเข้าใจ และเป็นแนวทางในการ เปรียบเทียบ เรื่องครุฑและนาครในวรรณคดี ศิลปกรรมและวัฒนธรรมไทยอีกทางหนึ่ง

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ค้นคว้ารวบรวมหลักฐานและข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับครุฑและนาคร ในวรรณคดีสันสกฤตจากวิทยานิพนธ์เรื่องมหาภารตะ รามายณะ คัมภีร์ปุราณะฉบับต่าง ๆ ที่กล่าวถึงครุฑและนาคร ได้แก่ วิชาปุราณะ ครุฑปุราณะ อัคนิปุราณะ กิวปุราณะ และภาควัตปุราณะ วรรณคดีประเภทนิทาน ได้แก่ กดาสูรตสาคร วรรณคดีประเภทบทละคร คือนาคานันทะ ภาคผนวกของมหาภารตะ ได้แก่ วรรณคดีเรื่อง หริวงศ์ ตลอดจนเอกสารต่าง ๆ ที่นักปราชญ์ของอินเดียและต่างประเทศรวบรวม เรียบเรียงและแปลเป็นภาษาอังกฤษ

ข้อมูลเกี่ยวกับครุฑและนาครในวรรณคดีบาลีได้ค้นคว้าจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาตกกัฎฐกถาที่เป็นภาษาบาลีเป็นหลัก และได้ค้นคว้าจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนาฉบับแปลเป็นภาษาไทยบ้าง อาทิ คัมภีร์วิสุทธิมรรค คัมภีร์โลกที่ปกสารตลอดจนค้นคว้าในพระไตรปิฎกและชาตกฉบับแปลเป็นภาษาไทยประกอบด้วย

อนึ่ง การแปลจากข้อมูลที่เป็นภาษาสันสกฤต บาลีและอังกฤษ ผู้วิจัยใช้วิธีแปลโดย
อรรถ.